

Germiyanoğulları Kütahya

– Mustafa ESER · 04 Kasım 2025

Germiyanoğulları Beyliği (1260-1429) dönemin önde gelen beylikleri arasında yer almıştır. Başkenti Kütahya olan Beylik, Uşak, Denizli ve Afyonkarahisar ile Manisa'nın doğusunda egemendi. Batı Anadolu'da Bizans gücünü kıran en önemli beyliktir. Aydınöğulları da uzun süre onların egemenliği altında kalmıştır. Selçuklular zamanında önceleri Malatya çevresinde bulunan aşiret, 1241'de Baba İshak isyanının bastırılmasından sonra Kütahya çevresine yerleştirilmiştir.

Germiyanoğlu Beyliği'nde dört melik 23, bir melik babası 1, bir melik oğlu 4, dört emir 4, iki subaşı 2, bir âyan mensubu 1, bir kadı 3, üç din adamı 3, bir ahi 1, beş tacir 5, konumu belirlenemeyen onüç kişi 14 olmak üzere toplam 61 yapı inşa edilmiştir¹⁰². Yapıları arasında 10 cami, 2 mescit, 5 medrese, 2 kütüphane, 2 imaret, 2 mevlevihane, 1 tekke, 5 zaviye, 2 bedesten, 1 han, 6 hamam, 5 çeşme, 1 şadırvan, 4 saray, 7 türbe, 1 dış kale suru, 1 dış kale kapısı ile 4 kervansaray yer alır. Germiyanoğulları en çok cami yaptırmıştır. Ayrıca Eğirdir'de 1 pazarın varlığı bilinmektedir. 1 cami ve 1 dış kale de onarılmıştır.

Beyliğin kurucusu, Selçukluların önde gelen emirlerinden olan, Ankara'daki günümüze gelememiş Kızılbey Camisi'nin 1299-1300 tarihli onarımını yaptıran ve ünlü ahşap minberine kitabesini koydurtan I. Yakub Bey'dir (1264-1327). Yakub Bey öldüğünde Ulupınar/Seydi Sultan Köyü'ndeki Türbesine defnedilmiştir. Bu köyde, I. Yakub Bey'in babası Alişir Bey'in Zaviyesi ve Yakub Bey'in vakfı bulunduğu beratlardan anlaşılmaktadır. Yakub Bey'in Uşak'ın Hacim köyünde 1321 tarihli Zaviye vakfiyesi olduğu bilinmektedir. Günümüzde yalnızca giriş mekânı eyvan kuruluşundaki sekizgen planlı Türbesi ayaktaadır. Dönemin diğer eserleri arasında en önemlisi, Emir Umur Bey tarafından 1314-15'de Kütahya'da yaptırılan Vacidiye Medresesi'dir. Rasathane olarak kullanılmış yapı, kapalı avlulu Selçuklu medreselerinin plan şemasını, ortası açık büyük kubbesiyle sürdürmüştür, yerine geçen oğlu Mehmed Bey'in (1327-63) sikkesi ve eseri bilinmemektedir. Kula'nın ilk imar ve iskân faaliyetleri de Mehmed Bey zamanında (1340-1361) başlamış olmalıdır. Süleyman Şah burayı beylik merkezi yaptığına göre, 1380'li yıllara kadar Kula'da, -bir Türk- İslâm şehir geleneği gereği olarak- bir çarşı ve bazı mahalleler, çarşı ve mahallelerde de ekonomik ve sosyo- kültürel kurumlar oluşmuş olmalıdır. En azından çarşı, çarşıda bir Cuma Mescidi ve mahallelerde birer mahalle escidinin olması Selçuklu ve Osmanlı şehir geleneğinin ortak zaruri unsurlarıydı.

I. Yakub Bey'in oğlu Emir Musa Bey'in Eğirdir'de Ocak 1364 tarihli Mevlevihane Zaviyesi, Bedesteni, Dış Kale Suru ve Kapısı bulunmaktaydı. 1348 yılında Kütahya'da yazılarak "sahibü's-seyfi ve'l-kalem" (kılıç ve kalem sahibi) olarak tanınan ve âlim bir kumandan olduğu bilinen Ahmed Bey'e ithaf olunan sarf'a (gramer) dair Kâfiye şerhi (uyak yorumlaması) bu dönemin yazılı eserleri arasındadır.

Osmanlı kaynaklarında Şah Çelebi olarak bilinen Süleyman Şah (1361-1387) Germiyanoğlu beyliğinin bağımsızlık sürecinde bilinen üçüncü beyidir. 1360'lı yıllarda beyliğin başına geçtiği kabul edilen Süleyman Şah Mevlâna'nın torunu Sultan Veled'in kızı Mutahhara Hatun ile evlenmiştir.

Karamanoğlu Alaeddin Ali Bey'le arası açık olan Süleyman Şah onun Osmanlılarla sıhriyet kurmasından

rahatsız oldu, kendisi de Osmanlılarla akraba olmak istedi. Âşık Paşazâde, bu meseleye tarihinde dört bâb ayırarak detaylı bir şekilde anlatmıştır. Ona göre Germiyanoglu [Süleyman Şah], çok yaşlandığı için oğlu Yakub'u yanına çağırdı ve ona "Ey Oğul! Dilersen ki bu vilâyet sizin elinizde kala, Osmanlı ile birlik edin" ve "kızımın birini de Murad Bey'in oğlu Bâyezid'e verelim" dedi. Bundan sonra İshak Fakı'yı elçi olarak Sultan Murad'a gönderdiler. Germiyan atları ve Denizli bezi hediyelerin takdiminden sonra İshak Fakı "kızımızı oğlun Bâyezid'e alın. Kızımıza birkaç parça hisar verelim. Çehizine tutsun" dedi. Bu teklifi Sultan Murad kabul etti. Çehiz olarak Kütahya, Simav, Eğrigöz (Emet) ve Tavşanlı Osmanlılara verildi. Ankara Savaşı'ndan sonra, Fetret Devri'nde (1402-13) şehzâdeler arası savaşta, Devlet Şah Hatun'un kardeşi Germiyanoglu II. Yakub Bey Çelebi Mehmed'i destekledi, II. Yakub Bey kendisinden sonra Germiyan tahtına çıkacak bir oğul vârisinin olmaması sebebiyle ülkesini 1428 yılında Edirne'ye gidip Sultan II. Murad'a vasiyet yoluyla bıraktı.

Germiyanoglu Süleyman Şah'ın kızı Devlet Şah Hatun'un Osmanlı şehzâdesi Yıldırım Bâyezid ile evlendirilmesinin sonucu olarak, Osmanlı hâkimiyeti Kütahya, Simav, Eğrigöz ve Tavşanlı üzerinden genişledi. Sultan Murad'ın, bu düğün sırasında, Hamidoğlu Hüseyin Bey'den Seydişehir, Akşehir, Beyşehir, Yalvaç, Karaağaç ve Isparta'yı 80 bin altın karşılığında satın almasıyla Osmanlı toprakları, Germiyan ve Hamid ülkesi ile Karaman ülkesi arasına tampon bir bölge gibi uzandı. Bir başka ifade ile Germiyan ve Hamidoğulları Karamanoğullarına karşı Osmanlıların himayesine girmiş oldu. Süleyman Şah, Kütahya, Simav, Eğrigöz ve Tavşanlı hisarlarını Osmanlılara teslim ettikten sonra Kütahya'dan ayrılarak, ülkesinin güneybatı ucunda bulunan Kula kasabasına çekildi. Bundan sonra Şah Çelebi Kula'da yaşamış ve ülkesinin imar ve kültür işleriyle uğraşmıştır. Nihayet Hicrî Miladî 1387 yılında vefat etmiş, daha önce yaptırmış olduğu hikâye edilen Gürhane Medresesi haziresine defnedilmiş, yerine oğlu II. Yakub Bey geçmiştir.

Ancak ilk Türkçe anıtlar ve edebî eserler Germiyanoglu ülkesinde verilmiştir. 14. yüzyıl şair ve âlimlerinden Germiyanlı Ahmedî de, ünlü İskendernâme adlı eserini Süleymanşah namına manzum olarak yazmaya başlamış, ancak onun ölümü üzerine Osmanlı sarayına giden şair Âl-i Osman bölümünü de ekleyerek 1389 yılında Süleyman Şah'ın damadı I. Bayezid'in oğlu Süleyman Çelebi'ye ithaf etmiştir. Ahmedî'nin tıbbı ve sağlık korumasına dair kaleme aldığı Tervihü'l-Ervah (Ruhların rahatlatılması) adlı manzum eseri de belirtilebilir. 14. yüzyılda tıp, matematik ve tasavvufa ait çok sayıda eser yazıldığı kaynaklarda belirtilmektedir. Ahmedî, Şeyhoğlu Mustafa, Ahmed Dâî gibi âlim ve şairler Germiyanoglunun meclisinin müdavimleriydi. Şeyhoğlu Hurşidnâme'yi, Ahmedî İskendernâme'yi Süleyman Şah namına yazmışlardı. Ayrıca Şeyhoğlu, Süleyman Şah'ın isteğiyle Farsça Merzbânnâme'yi ve Kabûsnâme'yi Türkçe'ye tercüme etmişti. Şeyhoğlu Mustafa'nın Hurşidnâme'deki tasvirine göre Süleyman Şah; kerem sahibi bir kişi olup yardım severlikte sınır tanımazdı. Öyle alçak gönüllüydü ki, yanında kullar kulluğunu unuttur, onlarla oturur kalkar ve yer içerdi. İnsanların hataları konusunda bağışlayıcı, halka karşı âdil ve devletin idaresinde tavizsizdi. Hâsılı, Süleyman Şah, her bir özelliği itibarıyla örnek bir devlet adamı, ulu bir şahtı.

Kula'da, Süleyman Şah ile anılan iki vakıf kaydı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Câmî-i Köhne hitâbeti vakfı, İkincisi ise Şah Çelebi (Süleyman Şah) Türbesi vakfıdır.

Câmi-i Köhne Hitabeti Vakfı

Câmi-i Köhne hitabeti vakfı, Süleyman Şah'ın Câmi-i Köhne'nin hitabetine yaptığı vakıf tahsisleridir. Tahrir defterlerine göre Câmi-i Köhne, Kula'nın en eski İslâm mabedidir. Fetihden hemen sonra inşa edilmiş olmalıdır. Bu câmi, Hoca Seyfeddin Câmiinin inşasından sonra, kayıtlarda 1520'li yıllardan itibaren Câmi-i Köhne olarak geçmeye başlamıştır. Turan Gökçe, ilgili vakıf kayıtlarının tutulduğu defterin Câmi-i Köhne kayıtları kısmında Sultan Şah (Germiyanoğlu Süleyman Şah) tarafından câminin hitabetine yapılan vakıflarından hareketle, Câmi-i Köhne'nin fetihden hemen sonra, kasabadaki ilk imar ve iskân faaliyetleri sırasında inşa edilmiş olması gerektiğini ileri sürmüştür. Ki mantıklısı da budur. Câmi-i Köhne'nin vakf-ı aslîsi, vakıf defterlerinde "Vakf-ı Câmi-i Kula" başlığı altında "Vakf-ı kadîm" olarak Sultan Şah tarafından Cami-i Köhne'nin hitabetine tahsis edilmiştir. Bunlar Gediz suyu ile yürüyen Timurtaş Paşa Değirmeni (1520 ve 1530 yıllarının geliri: 800 akça); 9 bâb değirmen (geliri: 4500 akça), 2 bâb dükkân (geliri: 90 akça) ve (4) başhâne gelirinden (geliri 1000 akça) oluşmaktadır. Bu vakfın 1571 yılındaki toplam geliri 5.250 akça olduğu kaydedilmiştir.

Şah Çelebi (Süleyman Şah) Türbesi Vakfı

Germiyanoğlu Süleyman Şah, 22 Mart- 21 Nisan 1387 vefat ettikten sonra Çarşı Camii'nin güneyine Gürhane denilen yere defnedilmiştir. Türbe, Evkaf Defteri'nde "Şah Çelebi Türbesi" olarak kaydedilmiştir. Türbenin dışında sonradan yazılmış olduğu anlaşılan "Germiyânî Süleyman Şah ruhuna fâtiha" ibaresi vardır. Türbeye tahsis edilmiş olan vakıflarla ilgili ilk kayıtlar, II. Bâyezid dönemine aittir. Vakfın ilk mutasarrıfı, Germiyanoğlu Şah Çelebi ve Yakub Çelebi nişanıyla Mevlânâ Cemaleddin Kadı Rükneddin'dir. II. Bâyezid devrine ait bu ilk kayıtlara göre, "Vakf-ı Türbe-i Merhum Şah Çelebi" başlığı altında Şah Çelebi Türbe vakfına ait bir hamam (geliri: 3600 akça), iki harab dükkân ve Keklik köyü (geliri: 1241akça) ile birlikte Burçakovası, Celal, Şerafeddin ve Burçakovası mezraası içerisinde yer aldığı belirtilmiş olan Kapucu adlı dört mezraadan (geliri: 4.663 akça) oluşmaktadır. Şah Çelebi türbesi vakfının gelirlerinin bundan sonra da vakıf muhasebelerine yansımaya devam etmiş olduğu görülmüştür. Kula'daki anlatıla gelen bilgilere göre Süleyman Şah sağlığında yaptırdığı Gürhane Medresesine defnedilmiştir. Bu medrese, sonraki kayıtlarda geçmemektedir. Ancak Süleyman Şah Türbesi bir zaviye ile birlikte anılmaya başlamıştır.

Ayrıca Kula Eski Camii, Çarşı Camii, Hoca Seyfeddin Camii, Hacı Abdurrahman Camii, Soğukkuyu Camii, mahalle mescidleri, Kula Çarşısı, iki hamam, bir arasta, çukur çeşmeler ve zaviyeleri ile bunların giderlerini karşılayan vakıf akarlarının inşası fikri ve inşanın zihni arka planını Germiyanoğlu Süleyman Şah ile erken Osmanlı hâkimiyeti devrinde aramak gerekmektedir. TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI GERMİYANOĞLU SÜLEYMAN ŞAH VE KULA'DAKİ VAKIFLARI MUSTAFA ALKAN Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu-III Germiyanoğulları Beyliği Kutahya

Günümüze gelememiş Afyonkarahisar'daki İki Lüleli Çeşme kitabesine göre 1372 yılında Süleyman Şah'ın emriyle yapılmıştır. Kutahya'daki yenilenmiş kare planlı ve kubbeli Yukarı Kale Mescidi de 1377-78 yılında Süleyman Şah tarafından yaptırılmıştır. Dönemin önemli eserler arasında Kutahya'daki 1377-78 tarihli Kurşunlu Cami'den söz edilebilir. Ahilerden Şeyh Muhammed tarafından

yaptırılmış cami, 26 Mart 1379 tarihli Sandıklı Ulu Camisi Emir Bahaeddin Ömer tarafından mimar Naib Aydemir'in yönetiminde yapılmıştır. Afyonkarahisar'daki tek mekânlı ve kubbeyle örtülü küçük boyutlu Arasta Camisi ise 1355 Ağustosunda Hacı İsmail tarafından yaptırılmıştır.

14. yüzyılın son çeyreğine yerleştirilen Kütahya'daki yapım tarihi ve kurucusu bilinmeyen, bugün tümüyle yıkılmış olan Balabaniye Medresesi 1876 yılında tekkeye dönüştürülerek Halvetîler tarafından kullanılmıştır.

Eğret Han 1370-80'lere, aynı güzergâhta Çakırsaz köyündeki kapalı tipte Çakırsaz Hanı ile aynı yol üzerinde Yeniceköy yakınında bulunan yine kapalı tipteki Yeniceköy Hanı 14. yüzyıla, Uşak'a bağlı İnay Köyü'ndeki kapalı tipte Han ise 14. yüzyılın 2. yarısına yerleştirilebilir.

1429 yılında vefat eden Yakub Bey, Kütahya'da yaptırmış olduğu İmareti'nin Türbesi'ne gömüldü. İmareti için hazırlanmış olduğu taş vakfıyesi, Beylikler döneminin en kapsamlı vakfıyesidir. Bir Külliye olarak düşünülmüş 1411-12 tarihli yapı topluluğu imaret, medrese, mescit, türbe, kütüphane, hamam ve şadırvandan oluşmaktaydı. Ulu Cami'nin güneybatı köşesindeki Kütüphane dikdörtgen planlıdır. Pek çok vakfıyede imaretlerde misafirlik üç gün kabul edildiği halde, kendisi bunu uygulamayarak misafirin istediği kadar ücret ödemedi kalmasını, hasta olursa hekim getirilmesini, ölürse defnedilmesini vakfıyesine koydurtmuştur. İmaretin Türkçe vakfıyesinden, Sandıklı'daki Büyük Hamam'ın dedesi Umur Bey'e ait olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, Tonozludağı'nda Hoca Ömer Hamamı, Kütahya'da Yeni Hamam ile Subaşı Hamamı'nın varlığı öğrenilmektedir.

Kitabesi ve vakfıyesi bulunmamakla birlikte 14. yüzyıl sonu-15. yüzyıl başlarına yerleştirilen Kütahya'daki Balıklı Tekkesi, üç bölümlü, ortası kubbeli, iki yanı beşik tonozlu çift katlı giriş bölümünden geçilen kubbeli sofa ve tonozlu eyvan ile batısındaki dikdörtgen planlı ve tonozlu yan mekândan oluşmaktadır.

Ulu Cami yakınındaki yapım tarihi ve kurucusu bilinmeyen, ancak araştırmacılarca 14. yüzyıla yerleştirilen Mevlevihane 19. yüzyılda yapılan onarımlarla bugünkü biçimini almıştır.

Kitabesi ve vakfıyesi bulunmamasına karşın 14. yüzyıl sonlarına tarihlenen Kütahya'daki tek mekânlı sıcaklık bölümü olan Saray Hamamı büyük ölçüde yenilenmiştir.

Tümüyle değişime uğramış ve günümüzde bitpazarı olarak kullanılan kitabesiz Küçük Bedesten 14. yüzyıl sonlarına yerleştirilmektedir.

14. yüzyıl sonlarına yerleştirilen Kapan Hanı'nın ise yalnızca kitabeli kapısı günümüze gelebilmiştir. Kitabeden yapının 1506-07 yılında onarıldığı anlaşılmaktadır.

Kütahya'daki kitabesi bulunmayan ve Yakub Çelebi İmareti ile Vacidiye Medresesi arasında yer alan Ulu Cami'nin vakfıyesi 1410-11 tarihlidir.

Ünlü din âlimlerinden Kadı İshak Fakih'in Kütahya'daki 1434 tarihli üç kubbeli son cemaat yeri ve tek bölümlü ibadet mekânı bulunan Camisi ile Medresesi, Germiyanlı geleneklerinin uzantısıdır. Son cemaat yerinin batı bölümünde kurucusunun Türbesi yer almaktadır. Yapının 1422 tarihli vakfıyesinden çeşmesi, zaviyesi ve kütüphanesi de bulunduğu anlaşılmaktadır.

Germiyanogulları yapı geleneği, Osmanlı egemenliğine geçişinden çok sonraya ait olmakla birlikte, Kütahya'daki Yakub Bey'in subaşısı Hisarbeyoğlu Mustafa Bey'in 1487 tarihli almaşık teknikteki tek mekânlı ve son cemaat yeri üç kubbeli Camisi için de geçerlidir.

Bu dönemde, diğer sanat etkinliklerine kısaca bakacak olursak; Osmanlı şairleri olarak ün kazanan Şeyh oğlu Sadreddin Mustafa ve Ahmedî'nin yanı sıra şairlerin şeyhi kabul edilen Şeyhî Sinan ile Ahmed Dâî de Yakub Çelebi'nin sarayının ünlü şairlerindendi. Şeyhî Sinan Yakub Çelebi için mersiyeler ve kasideler yazmıştır. Ahmed Dâî ise, aslı Arapça ve rüya tabirleriyle ilgili olan Tabirnâme adlı eseri Farsça'dan Türkçe'ye çevirmiştir. Ünlü şair Şeyh oğlu Sadreddin Mustafa Kenzü'l-kübera (Büyüklerin hazinesi) adlı siyaset ve ahlâk konusundaki eserini 1400 yılında tamamlamış ve önceleri Germiyanogulları'nın çarşınıgiri iken sonradan Osmanlı sarayında görev yapan Paşacık Ağa'ya ithaf etmiştir. TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI GERMİYANOĞLU SÜLEYMAN ŞAH VE KULA'DAKİ VAKIFLARI MUSTAFA ALKAN Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu-III Germiyanogulları Beyliği Kütahya

KÜTAHYA

Geniş bir ova (Kütahya ovası) kenarında yer alan Yellicedağı (Acemdağı) eteklerinde kurulmuştur. Yerleşim tarihi antik dönemlere kadar inen şehir Küçük Frigya denilen bölgede bulunmaktadır. Malazgirt'ten sonra Anadolu'nun büyük bir kısmı ile beraber burası da Kutalmışoğlu Süleyman Şah tarafından 1080 yılına doğru alındı. Dorylaion (Eskişehir) muharebesine kadar da (1097) Selçuklu idaresi altında kaldı. 1180 yılında İmparator I. Manuel'in ölümünden sonra Selçuklular'ın idaresi altına girdi. Bir süre Bizans hakimiyetine geçse de I. Alâeddin Keykubad zamanında 1233 yılında İznik İmparatorluğu'ndan geri alındı.

XIII. yüzyıl ortalarında IV. Rükneddin Kılıcarslan döneminde Kütahya ve yöresi, Sâhib Ata Fahreddin Ali'nin uç beyliğine tayin edilen oğullarına iktâ olarak verildi. Aynı yüzyılın ikinci yarısında şehir ve çevresi Germiyanogulları'nın etkisi altında kalırken 1277 yılından sonra Germiyanlılar zamanla şehir merkez yaparak beyliklerinin temelini attılar.

1300 tarihli bir kitâbe bu yıllarda Germiyanlılar'ın Selçuklu hâkimiyetini tanıdıklarını gösterir. Kütahya merkez olmak üzere Germiyan Beyliği'nin 1300'de kurulduğu anlaşılmaktadır. Bu süreçte ham Osmanlılar hem de Karamanoğullarının baskısı altında olan Süleyman Şah, beyliğinin muhafazası için Osmanlılar'la akrabalık kurmak isteyip kızı Devlet Hatun'u I. Murad'ın oğlu Bayezid'e nikâhladı. Süleyman Şah'ın kızının düğünü dolayısıyla Kütahya, Simav, Eğrigöz ve Tavşanlı çeyiz olarak Osmanlılar'a verildi. Süleyman Şah devrine ait Kütahya'da pek çok tarihî eser vardır.

Yıldırım Bayezid 1390'da Kütahya ve diğer bütün Germiyan topraklarını Osmanlı idaresi altına aldı. 1399 yılında hapisten kaçıp Timur'un yanına giden Süleyman Şah'ın oğlu Yâkub Bey Ankara Savaşı'ndan sonra yeniden Kütahya'ya yerleşti. Yâkub Bey, erkek çocuğu olmadığı için 1428'de Edirne'ye giderek II. Murad ile görüşüp memleketini ölümünden sonra ona bıraktığını bildirdi. 1429 vefat edince de Kütahya bir Osmanlı sancağı haline getirilip buraya Timurtaş Paşazâde Umur Bey'in oğlu Osman Çelebi tayin edildi.

Kütahya, Anadolu beylerbeyiliğinin/eyaletinin merkezi olduğundan birçok tanınmış devlet adamı burada vali olarak bulunmuştur.

Osmanlı devrinde de şehir ticarî faaliyet merkezi olma özelliğini sürdürdü. Burada büyük ve küçük

bedesten olarak adlandırılan iki bedesten bulunmaktaydı. Büyük bedesten Gedik Ahmed Paşa vakıflarından, küçük bedesten Timurtaş Paşa vakıflarındandı. Evliya Çelebi büyük bedestende 860 dükkân bulunduğunu belirtir. Tahrir defterlerinde Kütahya'da üç kervansaray olduğu kayıtlı iken Evliya Çelebi şehirde on yedi hanın varlığını yazar, ayrıca Kapan Hanı hakkında geniş bilgi verir. Karagöz Ahmed Paşa'nın 1512 tarihli vakfiyesinde Kütahya'da yetmiş odalı Kapan Hanı (menzilhâne) zikredilmektedir.

Kütahya tarihî eserler yönünden zengin bir şehirdir. Selçuklu, Germiyanlı ve Osmanlı dönemlerine ait birçok cami, mescid, hamam vb. yer alır.

Şehirde Balıklı mahallesindeki cami üzerinde, Selçuklu emîrlerinden İmâdüddin Dînârî'ye ait 1237 tarihli inşa ve Germiyanlı Özbek Subaşı tarafından yapılan 1381 tarihli tamirat kitâbesi bulunmaktadır. Balıklı Camii 1799-1800'de ise yeniden yapılcasına ihya edilmiştir Aynı kişinin Hıdırlık tepesindeki mescidinin kitâbesi 1243-44 tarihlidir.

Kütahya'nın erken tarihli yapılarından biri kapısı üzerindeki kitabeğe göre; Ağustos 1369 tarihinde Hacı Ahmed b. Yusuf'un yaptırdığı Pekmezpazarı Mescidi'dir. Germiyanogulları dönemine uzanan bir başka yapı, Çatalçeşme Mescidi adıyla da anılan Süleyman Bey Mescidi'dir.

Germiyanogulları dönemine ait eserlerin başında 1314 tarihli olan ve Mübârizüddin Umur Bey'in inşa ettirdiği Umur Bey Medresesi (Vâcidiye Medresesi) gelir. Hisar Camii, ve Yukarı Kale camii kitâbesine göre 1377 yılında Germiyanoglu Süleyman Şah tarafından yaptırılmıştır. Ayrıca kale içinde iki tane çeşme, Aşağı Kale'nin sonunda ise Aşağı Hisar Mescidi (Ulupınar Mescidi) bulunmaktadır. Bunun yanında Kurşunlu Camii (Anadolu Beylerbeyi Kasım Paşa tamir ettirdiğinden Kasım Paşa Camii diye de anılır), Çatal Mescid (1381), Kütahya'daki külliyele içinde II. Yâkub Çelebi'nin 1411 tarihli imareti (Gök Şadırvan) medrese, imaret, mescid, türbe ve hamamdan oluşuyordu. Bunlardan sadece imaret mescidi ve türbe günümüze kadar gelebilmiştir. Yâkub Bey'in taş vakfiyesi de bu medresede yer almaktadır. Osmanlı eserleri arasında Cami, medrese ve imaretten oluşan Timurtaş Paşa Külliyesi XIV. yüzyılın sonları ile XV. yüzyılın başlarına tarihlenir.

XV. yüzyıl başlarına ait olan mescid, medrese, kütüphane ve çeşmeden müteşekkil İshak Fakih Külliyesi, Yıldırım Bayezid'in inşasını başlattığı, (1410) ve Mûsâ Çelebi'nin tamamlattığı Ulucami, İshak Fakih Camii (XV. yüzyıl başları), Hisar Bey'in oğlu Mustafa tarafından yaptırılan Saray Camii (1488), XV. yüzyılın ikinci çeyreğinde Arslan Bey tarafından inşa edildiği kabul edilen Arslan Bey Camii, (1488).Kapan Hanı (1506), Karagöz Ahmed Paşa Camii (1509), Rüstem Paşa Hamamı (1549) ve Medresesi (1550), Hatuniye Camii (1651), Lala Hüseyin Paşa Camii (1566-1568), Ali Paşa Camii (1796-97), Vahîd Paşa Kütüphanesi (1811), Kâmil Ağa Muvakkithânesi (1832), İbrâhim Bey Camii ve Kütüphanesi (1856) önde gelir.

XIV. yüzyılın son çeyreğine ait olan Balabâniye Medresesi, XVI. yüzyılın başlarına ait olan ama yok olmuş Molla Halil Medresesi, harabe halindeki 1550 tarihli Rüstem Paşa Medresesi ile Câfer Paşa'nın Anadolu beylerbeyi iken yaptırdığı 1579 tarihli dârülkurrâ tarihi vakıf eserleri arasında sayılabilir.

XIV. yüzyıl sonu XV. Yüzyıl başına tarihlenen harap durumdaki Balıklı Tekkesi, Ergun Çelebi Zâviyesi olarak da bilinen XIV. Yüzyıla ait Kütahya Mevlevihanesi, XIV. Yüzyılın ikinci yarısına ait Seyyid Nûreddin Tekke-Zâviyesi, Ahî Evran Türbe-Zâviyesi XVI. yüzyılda inşa edilmiştir. XVI. yüzyılın sonlarına ait

GümüŖeŖik Tekkesi harabesinin yakınında kare planlı, büyük kubbeli Ŗeyh Buhârî'nin türbesi yer almaktadır. Kütahya'daki mezar yapılarından bir diğeri olan Karagöz Ahmed PaŖa Türbesi, Dört Direkli Türbe ve Sultanbağı Mezarlığı'ndaki türbe ile Ulucami Türbesi de Kütahya'nın açık türbelerindedir. XVII. yüzyılın ikinci yarısına ait, Musallâ Mezarlığı'ndaki Sun'ullah Gaybî Türbesi, XIX. yüzyılın sonlarına ait Fatma Ana Türbesi zikredilmesi gereken vakıf eserlerdir

Kütahya'daki hamamlar içinde en eskisi olan ve XIV. yüzyıl sonuna tarihlenen Saray Hamamı, XV. yüzyılın ortalarına tarihlenen Eydemir Hamamı (Elvan Bey Hamamı), Balıklı Hamam (1549), Ufak bir tek hamam olan Lala Hüseyin PaŖa Hamamı, XVI. yüzyıla ait bir çiftte hamam olan Kemer Hamamı, VI. yüzyılın sonlarına ait olması gereken Ŗengül Hamamı, XIX. yüzyıla ait Yeni Mahalle Hamamı sayılabilir. Bu yapıların dışında Kütahya'da birtakım mahalle mescidleri de günümüze ulaşmıştır. Bunlardan Hisaraltı (Dükkâncık) Mescidi, ÇatalçeŖme (Ahî Arslan) Mescidi, Özbek Mescidi, Ahırardı Camii, Saâdet Camii, Kaditler Camii, Küpecik Camii, Bülbül Mescidi, Sultanbağı Mescidi, Cedîd Mescidi, Deveyatağı Mescidi, Ahî Evran Mescidi, Pîrler Mahallesi Mescidi önemli yapılardır.

Diyanet İşleri Başkanlığı'na ait 2001 yılı istatistiklerine göre Kütahya'da il ve ilçe merkezlerinde 273, kasaba ve köylerde 858 olmak üzere toplam 1131 cami bulunmaktadır. Ŗehir merkezindeki cami sayısı 114'tür. MUSTAFA ÇETİN VARLIK EBRU KARAKAYA